

Borut Brumen: *Na robu zgodovine in spomina.* Urbana kultura Murske Sobotne med letoma 1919 in 1941. Murska Sobota, Pomurska založba 1995. 179 str., ilustr.

Knjiga je delno prirejena magistrska naloga z naslovom Urbani načini življenja v Murski Soboti med letoma 1919 in 1941, ki jo je avtor zagovarjal na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani leta 1993.

Izhodišče raziskave sta predstavljala »mesto kot prostor etnične in socialne raznolikosti in urbanost kot oblika sožitja multikulturne različnosti.« (str. 7) Glavno vprašanje, na katero je avtor hotel z raziskavo odgovoriti, je bilo, »ali je bil in kakšen je bil urbani način življenja v Murski Soboti.« (str. 8) Oprl se je na mnenje Helge Gerndta, da kljub opisom raznih sestavin načina življenja v mestih, nimamo »strukturne analize mesta kot kulturne tvorbe, nobenega pregleda dejavnikov, ki na karakterističen način določujejo mestni izraz, in nobene opredelitve pojmov mestni, velemestni.« (str.10) Pravi: »In prav ta razmišljanja so mi predstavljala tisti znanstveni izziv, zaradi katerega sem se odločil, da bom v svoji raziskavi pokusil dokazati hipotezo, da je bila Murska Sobota že pred II. svetovno vojno mesto, in če je bila mesto, kakšne so bile pojavne oblike njene urbanosti.« (str.10)

Avtor je najprej preučil literaturo in arhivsko gradivo, nato pa s sondažno anketo izbral informatorje in pri njih zbral 26 poglobljenih intervjujev. Analiza tega gradiva mu je predstavljala, kot pravi, osnovo za delo na devetih biografijah, ki niso bile samo opisi življenskih poti, temveč tudi podoba »njihovih različnih zgodovinskih situacij, odnosov v skupnosti in funkcioniranja družbe.« (str. 12) Nastala je dvojna struktura razprave. »Na eni strani je šlo za genetično rekonstrukcijo življenskih razmer in pogojev bivanja v mestu. Vzoredno s tem sem poskušal s izjavami informatorjev slediti njihovim interpretacijam zgodovinskih dejstev in tako izpostaviti tiste življenske stile in tiste kulturne fenomene, ki jih lahko označimo za urbane.« (str. 12)

V uvodnem poglavju izvemo, da Murska Sobota pravzaprav zelo dolgo ni bila mesto, oz. ni imela mestnega statusa. »Pomisleki o Soboti kot »varašu« in njenih meščanih so me še bolj begali, ko sem spoznal, da Murska Sobota med letom 1919 in 1941 z vsemi svojimi urbani funkcijami ni imela formalno pravnega statusa mesta. In to navkljub dejstvu, da je že leta 1366 prvič omenjena kot »civitas« in da je imela najpozneje leta 1853 status »mezövárosa.« (str. 8) Tako se avtor na začetku ukvarja na eni strani s formalnopravnim statusom mesta, na drugi strani pa z razvojem njegovih funkcij, ki so že vsaj od začetka tega stoletja imele središčni značaj, s posebno »obliko načina življenja, ko jo je bolj ali manj določal urbani etos.« (str. 9) Nato navaja Tamasa Hoferja in njegove opredelitve madžarskih »agro-mest«, Ulfa Hannerza teorijo urbanega, ugotovitve Helge Gerndta, Clifforda Geertza, Jacquesa Derridaja, od domačih avtorjev pa Slavka Kremenška, Majo Godina in podpisano.

V prvem poglavju z naslovom »Iz vesnice v varaš« predstavi demografski in prostorski razvoj M. S. do leta 1919 in med letoma 1919 in 1941, nato pa zelo zanimivo spregovori o etnoloških območjih nasploh kot o »metakategorijah«, ki da jih zasledimo v evropskih nacionalnih etnologijah kot metodološki vpliv dunajske šole kulturnih krogov. Avtor ugotavlja, da je bila po Vurniku najbolj primerna sestavina za določitev etnološkega območja kmečka hiša, nato pa podrobneje obravnava Vilka Novaka opredelitev kategorije panonskih prvin. Takole pravi: »Strinjam se z Novakom, da značilnosti ljudske omike ustvarjajo »obenem z zemljepisnimi in zgodovinskimi posebnostmi širša kulturna ali etnična območja, obsegajoča ozemlje z enakimi ali podobnimi kulturnimi prvinami« /.../ Ne morem pa se strinjati z Novakom, da je šlo tudi za enak

način življenja /.../, saj se je npr. način življenja v M. S. bistveno razlikoval od načina življenja v kaki gorički vasi.» (str. 29) Meni, da značilnega videza prekmurskih naselij v obravnavanem obdobju ni pripisati določenim kulturnim značilnostim, kot predvsem zakonskim določilom, ki so predpisovala ureditv hiš in ulic. Ta pravila podrobno predstavi in sklene: »V delih M. S., ki so bili zgrajeni po letu 1909, tako na splošno ne moremo govoriti o panonskem videzu ulic ali mesta, ne da bi pri tem vedeli, kako je ta panonskost nastajala. Panonski videz v M. S. smemo po definiciji pripisati samo značilnim, s slamo kritim butanim hišam, ki pa jih v obravnavanem obdobju prav zaradi doslednega upoštevanja zakonov niso več gradili.« (str.40)

Naslednje poglavje »Papinci, luterani in židovje – Prekmurci, Slovenci in Vogri« ima podpoglavja: Multikonfesionalnost Murske Sobote, O sožitju različnih verskih skupnosti, Spremembe v nacionalni strukturi prebivalcev, Sobočani kot »sinovje domovine Jugoslavije, po rodi Slovenci«, Prišleki in urbani konflikt. Tu so tri veroizpovedi – rimokatoliki, evangeličani in judje, nato še pravoslavni, različne etnične pripadnosti – Slovenci, Madžari, Židje (mimogrede – avtor jude piše z malo začetnico, se pravi, da jih smatra za versko skupnost; ali nimajo tudi etnične ali nacionalne identitete in bi jih moral torej pisati tudi z veliko začetnico?), Nemci, Romi, nato še Srbi in drugi. Tu so različne politične stranke. Njihov položaj in medsebojni odnosi se prekrivajo in križajo s številčnostjo in politično in gospodarsko močjo. Nacionalni občutek se veže na pripadnost Prekmurju, jeziku, kulturi, kar pa ne pomeni tudi identitete s slovenstvom, ampak se lahko povezuje z močno pripadnostjo madžarski državi. Brumen v tem poglavju zelo dobro naslika vse te skupinske pripadnosti in njihove spopade. Pravi, da je nameraval ločiti dve ravni: »Na eni strani so vsakdanji odnosi med ljudmi različnih veroizpovedi, na drugi pa (iz)raba verske pripadnosti prebivalcev mesta v politične namene.« (str. 49) V besedilu pa so neka nedorečena mesta, na primer: pravi, da so lokalni cerkveni voditelji skrbeli za dobre medkonfesionalne odnose, da so bile najpomembnejše osebnosti iz verskega javnega življenja v M. S. prijateljsko in sorodstveno prepletene in da je večina informatorjev odgovorila, da so bili odnosi med prebivalci različnih veroizpovedi dobri (str. 49, 50), nato pa piše o napetostih, o zapostavljenosti nekaterih, o ogroženosti drugih, o medsebojnih nasprotjih, o madžaronstvu in protijugoslovanstvu in prepletanju vseh teh nagnjenj in njihovih pristašev. Bralec si lahko pač misli, da je bilo oboje res.

Začetek jugoslovanskega obdobja je poln odpora do nove oblasti. Najprej so zamenjali madžarsko usmerjeno uradništvo, tudi slovenske narodnosti, s slovenskimi uradniki. »Razen redkih izjem, predvsem narodno zavednih Slovencev s Primorske, ki so pred italijanskim režimom pobegnili v Slovenijo in od tam naprej v Prekmurje, je večina prišlekov prispela v Soboto res samo po direktivah.« Prekmurje je za njih predstavljalo slovensko Sibirijo. (str. 69) Prišleki so bili vse prej kot lepo sprejeti. Bili so slovensko zavedni, novi dom so doživljali kot pregnanstvo. Imeli pa so prednost pri dodeljevanju stanovanj. V zvezi s tem je avtor zapisal: »Z novo mestno upravo pa je prišlo do spremembe enega izmed temeljnih postulatov pridobitve družbenega statusa. To, da je nekdo lahko stanovanje ali hišo dobil ne glede na najemniški odnos, je v očeh posestnikov predstavljalo skorajda greh, hkrati pa v nižjih slojih zbujalo upanje za možnost reševanja lastnega položaja. Lastništvo hiše ali stanovanja je bilo v M. S. poleg strehe nad glavo, s samo simbolno govorico (oblika, material, zunanji videz in lega), najprestižnejši kazalec socialnega statusa. To, da so uradniki-prišleki in neki domačini, ki so sodelovali v organih mestne oblasti, naenkrat dobili stanovanje, pa čeprav samo v najem, je pogojevalo specifično konfliktno situacijo.« (str. 77)

Tretje poglavje ima naslov »Med fabrikanti in želarji; na sprehajališču in v kavarni« in ima podnaslove: Spremembe v agrarni strukturi do leta 1919, Gospodarski razvoj in spremembe v socialno-profesionalni strukturi med letoma 1919 in 1941, Prosveta, komunikacije in kultura. V njem avtor opisuje nastajanje »tiste gospodarske infrastrukture in z njo povezanih konceptov lastništva, ki je Mursko Soboto od druge polovice 19. stol. naprej spreminjala iz okrajnega tržnega v lokalno urbano središče.« V zvezi s temi spremembami so se »ob socialnih in kulturnih odnosih ter vedenjskih vzorcih, ki so nastajali in se razvijali hkrati z razvojem gospodarstva, (iz)oblikovali temu primerni »miselni sistem«, življenjski etos in kultura sožitja, ki določujejo urbani način življenja.« (str. 85)

Od sredine prejšnjega stoletja do leta 1919 je prišlo do razpada agrarne podobe mesta s prevladujočimi polfevdalnimi odnosi, cehovskemu korporativizmu so napravili konec judovski priseljenci, kajti judovski trgovci so bili istočasno prodajalci, kupci in izvozniki. V tem času M. S. postaja zanimiva tudi za večje naložbe kapitala, razvoj bank in njihove posojilne službe je vplival na nastanek prvih manjših podjetij. Odprta je bila knjigarna, množili so se industrijski obrati, tradicionalne obrti in obrtniške delavnice, napeljali so telefon, stekla je železniška povezava s Kőrmendom. »Tako so bili v M. S. pred 1. vojno ustvarjeni vsi pogoji za razvoj terciarnega gospodarskega sektorja s tipično urbanimi institucijami.« (str. 89)

Prva leta po priključitvi Prekmurja h Kraljevini SHS so bila težka. Večina bank je propadla zaradi razvrednotenja denarja in posledic vojne. Vendar so ustanovili nove, spet so rasli novi industrijski obrati, v mestu so prirejali kramarske in živinske sejme, odpirali so gostilne, kavarne, restavracije, hotele itd. Vendar je največ prebivalcev M. S. med obema vojnoma živelo od kmetijstva. Zanimiv vir o socialni sestavi je ohranjen popis škode ob poplavi leta 1925. V njem je zapisana socialna struktura po ulicah, s podatki: ime in priimek druž. glavarja, ulica, hišna številka, poklic, značaj, število druž. članov, popis imovine in vsled povodnji nastala škoda.

V mestu sta bila otroška vrtca, deška meščanska šola, od leta 1919 tudi dekliška meščanska šola. Stekla je avtobusna zveza med Radgono, M. S. in Lendavo. Po mestu je bilo do 30-tih let glavno prevozno sredstvo kolo, nato se pojavijo prvi avtomobili, mesto dobi taksista, prvi radijski sprejemnik. Deluje pošta, ulice dobijo nabiralnike.

Občinskega bobnarja ne rabijo več, izhajati začne najstarejši časopis tednik *Novine*.

Izrazita socialna stratifikacija, nacionalna pestrost in konfesionalna raznolikost so se močno poznale na družabnem življenju v M. S., še posebej pri organizaciji in delovanju številnih društev. Avtor jih je razdelil v štiri skupine: tista, ki so se ukvarjala s širjenjem državotvorne ideologije, navezana in odvisna od posameznih političnih strank in njihovih doktrin; v zvezi s prostovoljnim delom na socialnem področju; kulturna, izobraževalna in športna; stanovske organizacije. Posebej pa predstavlja še gasilsko in lovsko društvo.

Nato piše o gostovanju gledališč in umetnikov iz Slovenije, o kinu, veselicah, potujočem cirkusu, soboškem sprehajališču, športu, smučanju, drsališču, nočnem drsališču, mestnem kopališču. Ob koncu tega poglavja sklene: »Vsi ti dejavniki so pripomogli k temu, da je M. S. kmalu po priključitvi h Kraljevini SHS pridobila položaj osrednega prostora v Prekmurju.« (str. 126)

Četrto poglavje ima naslov »Naša družina kot očetovo podjetje« in ima podnaslove: Urbani način življenja soboških družin med letoma 1919 in 1941; Družina v Murski Soboti, Funkcija družine, Velikost družine, Razdelitev družin in njihov vsakdanji način življenja, »Kak varaš kvari lidi« – zaprta patriarhalna družina, »Boukši dober sousid kak božen rod« – patriarhalna družina, podrejena skupnosti, »malo plemstvo« – meščanska

zaprta patriarhalna družina, »Nisem hotela z njim v posteljo« – meščanska odprta patriarhalna družina.

Avtor na začetku pravi, da so se nekateri značilni urbani fenomeni izražali v vsakdanjem načinu življenja različnih skupin in skupnosti v mestu in da ga je »na koncu zanimalo predvsem videnje in osebne izkušnje informatorjev o (razlikah v) načinu življenja družine v M. S.« (str. 131) Ko se je lotil preučevanja družine, pa je naletel na metodološka vprašanja, drugačna od tistih v prejšnjih poglavjih. Menim, da je v metodološkem pogledu ta del knjige izredno zanimiv, tudi zato, ker avtor nič ne skriva vprašanj, ki so se mu porajala. Predvsem je zgovorna njegova izjava: »Priznati moram, da sem se šele ob raziskovanju načina življenja in kulture v družini pričel poglobljeno spraševati o metodi svojega početja. Do takrat me je namreč zanimal samo znanstveni model (sestavljeno iz posameznih socialnih, demografskih, religioznih in drugih parametrov), v katerega bi pozneje lahko umestil urbane značilnosti, ki bi jih našel med terenskim delom. Katere značilnosti? – je bilo naslednje vprašanje. Tiste vendar, ki izhajajo iz kulturnega etosa in vsakdanjega načina življenja. In takrat mi je postalo jasno, da če hočem priti do posameznih določujočih urbanih kriterijev, ki morajo biti seveda znanstveno utemeljeni, moram nujno predstaviti način življenja in kulturo družin v M. S. Samo tako bo namreč moja raziskava postala sistematično in analitično zaključena celota, kjer bom z deduktivno metodo prišel do sinteze tistih kulturnih pojavov, ki jih lahko označimo za urbane.« (str. 132)

Obravnava poimenovanje »familije«, generacijsko sestavo, zunajzakonske zveze, nezakonske otroke, konkubinat, življenje »na koruzi«, vlogo cerkve, ki da je v tridesetih letih morala sprejeti in se vživeti v nove urbane oblike urejanja medsebojnih odnosov. Nato piše o funkciji družine kot osnovne moralne, socializacijske in gospodarske skupnosti.

V velikosti družin so bile opazne razlike, ki izhajajo iz njihovega religioznega, socialnega in statusnega položaja. Najštevilnejše, z največ otroki, so bile v najšibkejših socialnih okoljih, največkrat katoliških.

V želji, da bi našel primerno metodo raziskovanja družine, se je avtor srečal seveda tudi z vprašanjem njihove tipologije. »Pri določitvi tipov družin v M. S. sem se pričel najprej spraševati o kriterijih razvrstitve. /.../ V moj raziskavi je takoj odpadla splošna delitev na malo in veliko družino, ki jo lahko uprabljamo samo pri posplošenem utemeljevanju določenih obdobjev v razvoju družine. Prav tako si nisem mogel pomagati z najbolj razširjeno razdelitvijo oblik nemške (in v dobršni meri tudi evropske) družine, ki jo je izdelala nemška etnologinja Ingeborg Weber-Kellermann (velika družina, rodovna družina, gospodinjstva ali gospodarska družina in mala družina).« (str. 139) Najbolj uporabna se mu je pokazala Kremenškova delitev družine glede na njihovo socialno diferenciacijo, – kmečka, delavska, meščanska in druge, a ta delitev je mogoča samo v primerih, ko imamo v temeljnih potezah prepoznavne in razmejene socialno-profesionalne skupine. Nato pa je na temelju odnosov v načinu življenja in z upoštevanjem spolno pogojenih socialnih vlog med očetom, materjo in otroki ter sprejemanja družine in njenega položaja v lokalni skupnosti prišel do ugotovitve, da je bil v M. S. povsem prevladujoč patriarhalni tip družine, z osrednjim položajem očeta.« (str. 140) »To in pa dejstvo, da tudi kulturna konstrukcija seksualnosti opredeljuje identiteto posameznika ter tako neposredno vpliva na vsakokratni način življenja (Weeks 1987), je razlog, da sem tipe družin v M. S. razvrstil v štiri osnovne skupine: a.) zaprta patriarhalna družina; b.) odprta patriarhalna družina, podrejena skupnosti; c.) zaprta meščanska patriarhalna družina; d.) odprta meščanska patriarhalna družina.« (str. 140)

Po podrobnejši predstavitvi vsakega od štirih tipov je spoznal v predstavnikih in predstavnicah odprte meščanske patriarhalne družine (v glavnem prišleki, prekmurski in judovski trgovci, obrtniki in tovarnarji in nekatere kmečke družine) najbolj izrazite nosilce urbanega načina življenja v M. S. med letoma 1919 in 1941.

Knjiga se tako zaključí. Prinesla je veliko novega o M.S., domačini so jo gotovo lepo sprejeli, napravila je korak naprej v poznavanju načina življenja v slovenskih mestih. Čeprav na začetku popisuje razočaranje ob spoznanju, kako malo je o M. S. literature in kako neurejeno je arhivsko gradivo, pa je avtor vendarle prav iz literature in arhiva zgradil ogrodje razpravi, za katero so bili zelo pomembni podatki o številu prebivalstva, o njegovi socialni razslojenosti, veroizpovedih, etničnem izvoru in političnem prepričanju, o gospodarskem razvoju in urbani rasti mesta. Razprava se največ suče okrog kritičnih točk, v katerih so se srečali in križali in si nasprotovali interesi različnih skupin prebivalstva in te točke je avtor ugotavljal prav skozi to gradivo, gotovo pri tem kot domačin voden od poznavanja, pridobljenega z življenjem v tem mestu. Za etnologijo pa knjiga pomeni poleg tega tudi nastavke za razpravo o zanimivih teoretičnih, metodoloških in vsebinskih vprašanjih. Naj jih nekaj navedem.

V uvodu avtor omenja na eni strani avtorje in koncepte, na katere se je naslonil pri svojem delu, govori pa na drugi strani tudi o evropskih in slovenskih etnoloških študijah mest. Za evropsko etnologijo na splošno velja, da se je raziskovanja v mestih lotila pozno in še to tako, da je iskala sestavine ljudske kulture v mestih, oziroma, kot pravi Brumen po Gerndtu, je šlo za »presaditev kategorij«, ki so opredeljevale kmeta in podeželje, na kulturne fenomene mesta. Za slovensko tovrstno usmeritev velja skupna značilnost, »da so se avtorice in avtorji omejile na določeno prostorsko, socialno in/ali profesionalno skupino in ob pomoči uveljavljene metodologije predstavili najznačilnejše in s tem določujoče kulturne elemente vsakdanjega načina življenja v mestu«. »Bistvena vprašanja o pojavnih oblikah, vsebini in zakonitostih urbanosti pa so ostala še vedno nekje v ozadju posploševanja.« (str. 9) V marsičem ima avtor prav, v marsičem pa, po mojem, ne. K razjasnjevanju temeljnega vprašanja, ki si ga Brumen zastavlja, o pojavnih oblikah, vsebini in zakonitosti urbanosti, vodi več poti, najbrž kakšna tudi preko podrobnih analiz izbranega prostora, socialne in profesionalne skupine. Naj za primer navedem Kremenškovo študijo vaščanov v obmestju kot enega od tekstov, za katerega Brumnova kritika ne drži. Ali ne bi na primer taka študija neke izbrane soboške ulice ali predela, npr. v knjigi večkrat omenjenih Turopolja ali Male Kaniže, na način vaščanov v obmestju, veliko povedala o tem, kar Brumna zanima?

Razgledanost po domači literaturi kaže s kritičnostjo do nje. Segal po bolj izdelanih teorijah urbanega, saj je v njih dobil izziv za študijo in tudi je na njihovi podlagi vedel, kaj išče. Pozna tujo literaturo o mestni tematiki, predvsem nemško in angleško, kar je gotovo posledica njegovega enoletnega izpopolnjevanja v Berlinu. Poleg močne vzpodbude je mestoma, kjer se navedbe s tekstom ne ujemajo povsem, knjigi to v škodo. Za zgled naj navedem, kako o občutku ogroženosti evangeličanov pravi, da je povezan s tremi dimenzijami socialne stratifikacije manjšine v mestu – z življenjskim slogom, masovno kulturo in statusom, ki so po B. Turnerju tudi indikatorji urbanosti kake skupnosti. (str. 51) Ali da so se prišleki začeli v zgodnjih 20. letih obnašati kot strateška skupina, ki jo po definiciji, tu navaja H. Eversa in T. Schiela, predstavljajo posamezniki, ki razvijajo, uveljavljajo in nadzorujejo partikularne resorje in jih zaradi tega povezujejo skupni interesi. Ne glede na ponekod nalepljeno navajanje je poznavanje literature pozitivna stran tega dela, ne samo zaradi teoretične podlage, ampak tudi zato, ker avtor z njo razpravlja in išče splošne in globlje zakonitosti.

Verjetno bi bilo tudi zanj zanimivo, če bi sedaj, ko je to delo za njim, pogledal po delih slovenskih etnologov, v katerih so zaznani nekateri pojavi, podobni tistim iz M. S. Naj opozorim na položaj slovenskih pokrajin in mest v času Avstroogrske, na njihova gravitacijska središča, kulturno, gospodarsko, versko podobo, jezikovno sestavo in razvitost šolstva, nato pa na spremembe po prvi svetovni vojni, migracije in novo sestavo prebivalstva, stanovanjsko stisko in njeno reševanje za domače in prišleke, na odrezanost od starih gravitacijskih središč in navezavo na nova, na regionalno in nacionalno pripadnost, na odnos do Ljubljane, do Primorcev, Štajercev, Slovencev, Ljubljančanov, razcepljenost identitete itd. – že toliko je znanega, da bi lahko počasi prišli do neke zelo izvirne, etnološke teorije o koreninah slovenskega regionalizma, o Slovencih in mejah, o slovenski identiteti, o družbenih razsežnostih stanovanjske stiske. S svojimi spoznanji iz M. S. bi/bo Brumen lahko k njej še veliko prispeval.

Zanimivo metodološko vprašanje se tiče razmerja med dedukcijo in indukcijo. Zakaj se mu je to vprašanje odprlo na koncu knjige, ko govori o družini? Ali ne zato, ker je o družini imel na voljo najmanj literature, se pravi, ravno tam, kjer indukcija ni bila možna? Saj pravi: Priznati moram, da sem se šele ob raziskovanju načina življenja in kulture v družini pričel poglobljeno spraševati o metodi svojega početja. Do takrat me je namreč zanimal samo znanstveni model (sestavljeno iz posameznih socialnih, demografskih, religioznih in drugih parametrov), v katerega bi pozneje lahko umestil urbane značilnosti, ki bi jih našel med terenskim delom.» (str. 132)

Družini v M.S. bi lahko bila posvečena samostojna raziskava. Ko se je je lotil, je ugotovil, da tipologije, ki jih je doslej poznal, niso ustrezne in je postavil svojo izvirno, ki tudi ustreza samo delno, tako kot vsaka. Mislim, da je družino preveč izvzel in sosese in sorodstva – če bi upošteval to dvoje, bi si lažje sestavil tipologijo (če ne družine, pa sosese ali sorodstva ali kake povezovalne strukture), ali pa odkril, da bolje shaja brez nje. Morda bi tudi ugotovil, da je »urbanost« tudi v detajlih ali celo, da se v njih skriva tudi kaj »panonskosti« in da je sam ponekod preveč posploševal (ker drugače ni šlo, ob okviru, ki si ga je zastavil).

O tem, kaj je urbano, v uvodu in tudi med tekstem večkrat pove, največ z navedbami iz literature (poleg že omenjenih navaja še Manuela Castellsa, Geoga Elwerta, Judit Garamvoelgy, Christiana Giordana, Konrada Köstlina, Orvarja Löfgrena, Güntherja Wiegelmanna), vendar postane bralcu to jasno šele na koncu knjige. Urbanost išče in jo tudi najde, vendar ne toliko v etnični in socialni raznolikosti in multikulturni različnosti, ampak bolj v prekinitvi s tradicionalnimi obrazci družbenega vedenja. Koliko je ta prekinitve globoka, kakšne nove obrazce ustvarja, koliko je to povezano s priseljenostjo, začasnostjo itd., to pa so vprašanja, ena od mnogih, ki jih razprava odpira. Je prekinitve s tradicionalnimi obrazci znak urbanega ali ima tudi urbano obrazce, kamor se različni sloji prebivalstva vključujejo v skladu s svojo tradicijo in jo tudi prišleki čez nekaj časa sami sebi ustvarijo? Ima tudi vaško okolje svojo »urbanost«?

Mojca Ravnik

Klekljanje 1, Založba Karantanija, Ljubljana 1995, 78 str., 6 ilustracij

Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport je pri založbi Karantanija ob koncu leta 1995 izdal knjižico *Klekljanje 1*. Namenjena je učenkam poklicne čipkarske šole v Idriji kot učbenik, označena pa je tudi kot strokovni priročnik. Obsega 78 strani z besedilom, risbami in fotografijami ter 6 delovnih listov. Vsebina učbenika je sistema-